

Różne interpretacje “interpretacji”

Słowo interpretacja posiada wiele znaczeń. Mówimy np. o interpretacji w sensie wykonania utworu muzycznego lub gry aktorskiej. Jakość tak pojmowanej interpretacji ma niebagatelny wpływ na wartość występu, stąd jest to bardzo ważny fenomen, jednak nie on będzie stanowił przedmiot naszych obecnych rozważań.

Mówimy też o interpretacji wyników badań, np. w medycynie lub w naukach empirycznych. Zabieg taki może polegać na wyjaśnieniu treści danych pozyskanych w laboratorium lub opracowaniu danych statystycznych pochodzących z badań ankietowych.

Tutaj interesuje nas interpretacja pojmowana jako odkrywanie sensu i wartości ludzkich wytworów, a zatem jako pewna czynność badawcza (lub jej wytwór w postaci tekstu) podejmowana na gruncie nauk humanistycznych. Również i w tym wypadku można wskazać na co najmniej dwa różnego rodzaju zabiegi: interpretację dokumentów (lub szerzej – danych źródłowych) w naukach historycznych oraz interpretację dzieł sztuki.

Interpretacja historyczna

W przypadku badań historycznych zazwyczaj opis nie jest pierwotną czynnością. Aby dokonać opisu faktów historyk musi dokonać krytycznego przeglądu źródeł, ocenić ich wiarygodność, porównać zawartość itp. W grę wchodzi często nie tylko dokumenty pisane, ale również – zwłaszcza w przypadku czasów dawniejszych – inne materialne pozostałości, pozwalające na wyprowadzenie wniosków o przebiegu zdarzeń.

Podobnie rozumiana interpretacja towarzyszy też cały czas pracy archeologa, który w oparciu o często bardzo nikłe fragmenty usiłuje zidentyfikować i dokonać rekonstrukcji odnalezionych przedmiotów. Tak pojmowana interpretacja jest zatem również pewnego rodzaju wyjaśnianiem. Jest zarazem zabiegiem wstępnym, który poprzedza sporządzenie właściwego opisu. W pracy historyka można więc wyróżnić schematycznie 3 fazy: a)

interpretacja (krytyka) źródeł, będąca wyjaśnianiem wstępnym; b) opis (rekonstrukcja) przebiegu zdarzeń; c) wyjaśnianie końcowe, najczęściej o charakterze genetycznym, wskazujące na wzajemne powiązania między zdarzeniami, motywy działań itp.

Interpretacja humanistyczna

W naukach humanistycznych sensu stricto do tradycyjnych zabiegów należy wyjaśnianie sensu i wartości dzieł ludzkich. Tak rozumiana interpretacja jest zabiegiem złożonym, który zakłada zrozumienie dzieła i w konsekwencji umożliwia przeżycie odpowiednich reakcji emocjonalnych. Interpretacja w tym sensie zakłada wcześniejsze wykonanie opisu i analizy badanego dzieła. Sposoby takiego opisu i analizy bywają różnie formułowane w zależności od przyjętych założeń metodologicznych i od dziedziny sztuki, której dzieła są przedmiotem badania. Uwieńczeniem interpretacji jest ocena wartości dzieła.

Interpretacja a odbiór

Kwestia interpretacji dzieła sztuki w sensie metodycznego zabiegu badawczego podjętego przez wykwalifikowanego specjalistę jest w literaturze przedmiotu często mylona z kwestią odbioru dzieła sztuki. Istnieją tutaj pewne punkty zbieżne jednak należy podkreślić, że są to procesy zasadniczo różne. Odbiorca dzieła sztuki nie musi np. dokonywać jego opisu, a jeżeli dokonuje analizy, to tylko w bardzo uproszczonym i intuicyjnym sensie. Odbioru dzieła nie musi też wieńczyć ocena, przynajmniej ocena sformułowana *explicite*.

W ogólności nie wymaga się też od odbiorcy dzieł sztuki aby posiadał odpowiednie kwalifikacje, chociaż niewątpliwie, w wielu wypadkach brak takich kwalifikacji wręcz uniemożliwia właściwy odbiór. Jest to delikatna kwestia, która wymaga dokładniejszego rozważenia, gdyż samo pojęcie właściwego odbioru nie jest jasne. Czy istnieje tylko jeden uprawniony rodzaj odbioru? Jeżeli tak, to czy chodzi o odbiór zgodny z intencją twórcy? Na pytania te sformułowano wiele różnych odpowiedzi – niektóre z nich omówimy w następnym temacie.

W tradycyjnej estetyce często podkreślało się, że funkcją dzieła sztuki jest po prostu wywołanie u odbiorcy odpowiednich emocji (wzruszenie, śmiech itp. lub specyficznych złożonych – Arystotelesowskie katharsis, czyli oczyszczenie) w sposób bezpośredni, bez udziału intelektu. Jednak wiele teorii estetycznych kładzie nacisk na to, że właściwe przeżycie dzieła sztuki zakłada jego uprzednie zrozumienie. Zwłaszcza sztuka współczesna często wymaga od odbiorcy znajomości pewnych założeń teoretycznych oraz odpowiedniego treningu (wielokrotny odbiór). Szczególny nacisk na pośrednictwo czynnika intelektualnego w sztuce kładzie orientacja **semiotyczna i hermeneutyczna**. Omówimy krótko podejście hermeneutyczne.

Teoria Diltheya

Przypomnijmy, że w antynaturalistycznej teorii nauk humanistycznych Wilhelma Diltheya, rozumienie było ich wyróżnikiem metodologicznym. Rozumienie jest tu pojmowane jako przeciwieństwo wyjaśniania, charakterystycznego dla nauk przyrodniczych. Jest to intuicyjny proces uchwytywania sensu ludzkiego wytworu, oparty na umiejętności postawienia się w roli jego twórcy. Mamy tutaj psychologiczne ujęcie rozumienia opartego na empatii (wczuwaniu się) w czyjąś sytuację. Interpretacja jest wynikiem tak pojmowanego rozumienia.

Zdaniem Diltheya taka procedura jest czymś bezpośrednio dostępnym każdemu człowiekowi, zatem może stanowić obiektywną podstawę ufundowania nauk humanistycznych. Trudno jednak nie zauważyć, że chociaż wyniki czyjejs interpretacji mogą być intersubiektywnie komunikowalne, to raczej nie poddają się intersubiektywnej kontroli. Dwaj badacze mogą dojść do zupełnie różnych interpretacji tego samego dzieła i brak jest obiektywnych, kryteriów, które pozwalałyby rozstrzygnąć spór między nimi. Dlatego hermeneutyka Diltheya jest bardziej sztuką interpretacji aniżeli nauką o jej zasadach.

Źródła hermeneutyki

Podjęcie Dilheya było głęboko zanurzone w tradycji badań filologicznych, w których hermeneutyka była technicznie rozumianą sztuką interpretacji dzieł literackich. Jedno ze źródeł hermeneutyki, to badania nad prawidłową wykładnią Biblii. Można tu wspomnieć o wysiłkach Filona z Aleksandrii, który usiłował pogodzić treści przekazywane przez Pismo z poglądami filozofów greckich. Będąc Żydem ale wykształconym w tradycji klasycznej usiłował za pomocą odpowiedniej interpretacji wykazać, że nie ma zasadniczych niezgodności pomiędzy Judaizmem a filozofią. Chrześcijaństwo kontynuowało tę tradycję; szczególną rolę odegrał na tym polu Orygenes, twórca koncepcji trzech poziomów lektury Biblii, oraz św. Augustyn, autor wpływowego podręcznika pt. "O nauce chrześcijańskiej".

Niezależnie od hermeneutyki biblijnej w starożytności powstały różne szkoły interpretacji dzieł literackich, podejmujące np. historyczne studia nad tekstami Homera. Ponowny dynamiczny rozwój filologii ma miejsce dopiero w czasach Odrodzenia. Wiązało się to z upowszechnieniem druku i potrzebą ustalenia kanonicznych wersji tekstów starożytnych na potrzeby wydań krytycznych. Wieki ręcznego przepisywania tekstów, doprowadziły do pojawienia się ogromnej ilości kopii tego samego dzieła, które często bardzo się różniły. Było to wynikiem nie tylko braku dbałości kopistów ale i przekonania, że liczy się prawda, a nie tekst autora. Jeżeli pogański autor popełnia błędy (jego poglądy nie zgadzają się z wiarą chrześcijańską), to należy go poprawić, dopisując na marginesie odpowiednie komentarze. Niestety kolejni kopiści często takie komentarze wtapiali po prostu w tekst właściwy.

Jeszcze jednym ważnym źródłem hermeneutyki była praca prawników nad opracowaniem właściwej wykładni przepisów. Te trzy nurty w czasach nowożytnych doprowadziły do uformowania się nowoczesnej sztuki interpretacji. Bezpośrednim poprzednikiem Dilheya w utworzeniu hermeneutyki współczesnej był Friedrich Schleiermacher, tłumacz zarówno Biblii jak i dialogów Platona. To w jego ujęciu hermeneutyka przestaje być jedynie kodyfikacją reguł interpretacyjnych, a staje się analizą procesu rozumienia.

Hermeneutyka współczesna

W wieku XX tendencja widoczna już u Schleiermachera i Diltheya uległa dalszemu nasileniu. Rozumienie dla wielu autorów stało się naczelną kategorią filozoficzną i swoistym sposobem bycia człowieka w świecie, a hermeneutyka jest traktowana jako jeden z nurtów filozofii. Do najwybitniejszych przedstawicieli tego nurtu zaliczyć należy Hansa Gadamera i Paula Ricoeura, autorów ważnych prac z zakresu filozofii kultury i antropologii filozoficznej.

Koło hermeneutyczne

Na zakończenie omówmy ważne zasady i założenia hermeneutyki. Jedną z nich jest tradycyjna **zasada koła hermeneutycznego**. Zgodnie z nim rozumienie całości dzieła osiągamy na podstawie rozumienia jego składników, a rozumienie składników na podstawie rozumienia całości. Nietrudno zauważyć, że zasadę tę można obciążyć zarzutem błędnego koła! Schleiermacher proponuje jej następującą operacjonalizację: należy zacząć od pobieżnego oglądu (lektury) całości, następnie skupić się na składnikach, aby osiągnąć pogłębione rozumienie całego dzieła. Wielu autorów podkreśla, że jest to proces wielokrotny (potencjalnie nieskończony), który z każdym nawrotem prowadzi do pogłębionej recepcji dzieła.

Współczesna hermeneutyka mocno podkreśla językowy i historyczny charakter rozumienia. Oznacza to, że wszelkie rozumienie osiągamy poprzez język, nawet jeżeli dotyczy ono twórców pozajęzykowych. Ponadto, właściwe zrozumienie dzieł ludzkich wymaga osadzenia ich we właściwym kontekście historycznym. Ta umiejętność odnalezienia sensu dzieła poprzez gruntowną znajomość tradycji, w której powstało, jest bardzo charakterystyczna dla hermeneutyki.

Koncepcja Kmity

Bez względu na interesujące wyniki, które przedstawiciele hermeneutyki osiągnęli w interpretacji twórców kultury, należy raz jeszcze podkreślić, że podejście to trudno uznać

za w pełni naukowe. Pod koniec ubiegłego wieku można zauważyć częściowy powrót do naturalistycznej tendencji w uprawianiu humanistyki, reprezentowany np. przez niektórych polskich metodologów.

Jerzy Kmita jest autorem szerokiej (zakresowo) koncepcji interpretacji humanistycznej, pojmowanej jako swoisty dla humanistyki rodzaj wyjaśniania. Interpretujemy w ten sposób nie tylko ludzkie wytwory (w szczególności dzieła sztuki), ale i ludzkie zachowania. W dalszym ciągu będziemy więc dla wygody mówić o wyjaśnianej czynności danego podmiotu, pod co podciągamy również rezultaty tych czynności (dzieła). Eksplanans składa się z trzech części: a) założenia o racjonalności podmiotu, b) opisu wiedzy, a raczej zbioru przekonań, podmiotu, c) charakterystyki celu czynności.

Założenie o racjonalności podmiotu to przekonanie, że spośród wielu wchodzących w grę możliwości wybrał on możliwość optymalną. Przyjmujemy tutaj, że podmiot ma określoną hierarchię wartości. Opis wiedzy podmiotu obejmuje charakterystykę tej hierarchii oraz powiązania między możliwymi czynnościami a wartościami, które stanowią ich potencjalny rezultat. Podkreślmy, że wiedza podmiotu wyjaśnianej czynności nie musi być zgodna z wiedzą interpretatora, ważne jest jednak, żeby był on (tzn. interpretator) w stanie te przekonania trafnie zrekonstruować. Wartość maksymalnie preferowana to cel (sens) danej czynności. Taki schemat opisu, z racji swej ogólności, znalazł interesujące zastosowanie w badaniach wielu dziedzin kultury i sztuki.